

Vlna esoteriky a duchovní bádání

Okultismus nebo esoterika – objasnění pojmů

Stanislav Kubát, Antroposofické rozhledy, leden-únor 2003

Významy slov se s dobou posouvají a takové posuvy mohou mít i záporný vliv na chápání toho, co slova popisují. Tomuto osudu se nevyhnulo ani slovo esoterika. Dnes se pod tímto názvem mnohdy nabízí na knižním trhu to, co bylo dříve označováno jako okultismus. Přitom ovšem obsah takových knih, v nich popisované nauky a zážitky mají novou formu, nový styl. Jeden směr neváhá půjčovat si od druhého směru a váhá s udáním pramene, odkud to opsal. Okultismus byl odsunut do nebezpečného zpátečnictví, v němž se také manipuluje s podvědomím. Esoterika se jeví jako méně nebezpečná, ukazuje na vnitřní úsilí člověka, které se nemusí navenek nijak zvlášť projevit.

Okultismus je způsob bádání, který chce vniknout do oblasti jevů v člověku, přírodě a společnosti, které nejsou běžně vnímatelné. Určité formy okultismu chtějí výsledky bádání prakticky využívat. Chtějí vejít ve styk s nadsmyslovými silami a bytostmi a „učinit z duchů své služebníky“. Už tato věta stačí, abychom viděli v Goetheovu Faustovi okultistu. Hned také vidíme, že Goethe si byl vědom duševního stavu lidí své doby. Goethe nechává Fausta v úvodu ztroskotat při pokusu o vniknutí do světa za smysly. Faust nemůže utlumit své moderní vědomí zaměřené na pozemskou skutečnost a k vyššímu druhu vědomí se ještě nevyvinul.

Esoterika má vztah k vnitřnímu postoji člověka. Vnitřní postoj nemá jako skrytý svět bytostí, sil a působení. U vnitřního postoje je skrytá spíše vnitřní metodika, to je způsob, jak k tajemstvím bytí přistupovat a jak s nimi zacházet. Vnitřní metodika se může týkat učení, která se nedají předat racionálně v obvyklém smyslu ani v diskusi. Dva příklady pro pochopení. Příklad z filosofie. Vedle písemně zachycené Platonovy filosofie existovala esoterická nauka, která není písemně zachycena. Příklad z techniky. Na poměrně malém výkresu jednoduché strojní součásti je zachyceno takové množství informací, že by ve slovní formě zabraly desítky stránek. Při čtení tohoto výkresu je třeba mít určité vědomosti a zkušenosti ze strojírenství.

Opravdový esoterický vnitřní život je usídlen v nevyslovitelném. Skrytost vnitřní metodiky vede esoteriku k hledání a nalézání formy líčení (vyjádření) vnitřní stránky nauky. Mají-li esoterické formy svou vnitřní hodnotu, potom opět skrývají ještě to, co se má naplnit jako nevyslovitelné v nitru hledajícího. Esoterik je tedy člověk, který nechává zrát ve svém bytí a vědomí nevyslovitelné. Esoterický učitel umí navíc zacházet samostatně a tvůrčím způsobem s formami líčení vnitřní stránky nauky.

Dnešní doba si vyžaduje aspoň takto rozlišovat esoteriku a okultismus, protože pod nesprávným titulem esoterika se prodává směska starého a nového, převzatého a samostatně zažitého, vážného a nevážného, východního a západního. Nesprávné označování některých věcí z okultismu slovem esoterika plyne také ze snahy vyhnout se označení okultismus i pro témata, která se zabývají okultismem. Staré metody okultismu se mohou jevit současníkům jako neproduktivní. Doba si žádá pro svět skrytých jevů nové metody poznávání a nové způsoby praktického zacházení s ním – tedy si žádá nový okultismus. Dále je tu skupina lidí,

kteří chtějí pěstovat esoterní život. Budeme-li okultismus a esoteriku správně rozlišovat, je naděje, že se je naučíme spojovat v něco, co bude přinášet nové chápání duchovního života.

V tomto směru asi nepůsobí esoterika různých talismanů a rádoby tajemných znamení. Zde budou někteří mluvit o nižším okultismu a jiní o pověrečných praktikách.

Vpád okultního působení do soudobé civilizace

Začátek okultního působení v západní civilizaci se dá umístit do druhé poloviny 19. století. Theosofická společnost byla založena Blavatskou a Olcottem v roce 1875. Co tím vstoupilo do západního kulturního života, to působí dodnes v mnoha vrstvách, i skrytě. V okruhu tohoto hnutí se vyskytuje proměňující se působení, nejasné vlivy, věci opravdové i pochybné. Ze základů tohoto hnutí vznikaly postupně odštěpením další směry. Také anthroposofické hnutí bylo zpočátku deset let spojeno s theosofickým hnutím. Je možné diskutovat o tom, nakolik zůstal R. Steiner duchovně svázán s původním impulsem, který vyústil do založení Theosofické společnosti. Šlo o to, uskutečnit okultismus nového druhu a dovést ho do souladu s opravdovou esoterikou a s moderní kulturou vědy (Wissenschaftskultur, viz dále). O co se snažil R. Steiner už v Theosofické společnosti o to se snažila také Blavatská, i když s nedostatečnými prostředky. Integrace těchto tří hledisek jako civilizační impuls – to je jeden ze základů anthroposofie – vyvolává velký duchovní boj, který ani dnes neskončil. Protože jde o náročný duchovní úkol, kterému mnozí nedorostou ani karmou, ani vzděláním, ani vnitřním vývojem, ani chápáním, je zřejmé, že u obou hnutí a společností bylo a je v jejich okolí mnoho nejasného.

Integrace kultury vědy, okultismu a esoteriky jako úloha dob.

Koncem šedesátých let dvacátého století přišla vlna nové spirituality, která udělala z okultismu a příbuzných směrů věc veřejnou a populární, nebo aspoň tolerovanou. K nástupu této vlny přispělo i hnutí hippies. Po jeho proměně žijí dále některé vnější a vnitřní formy stylu ve vnějším postoji nové spirituality. I u ní se projevují problematické jevy a proto je důležité, aby se anthroposofie snažila o splnění svého úkolu – přinést civilizační impuls integrací kultury vědy (V1), okultismu a esoteriky.

Je snaha považovat okultní jevy za mlhavé nebo nejasné. Proto je nutné oddělit se od podvodů a halucinací vydávaných za výsledky styku s duchovním světem, ale potom to co zůstane, musí být přijímáno jako dané. Nejasnost se ukazuje tam, kde metoda bádání a životní zralost lidí, kteří se nejasně vyjadřují, nedorostly na úroveň zkoumaných jevů. „Kdo se dnes setká s okultními zážitky, jevy, školením, a takových lidí je dnes poměrně mnoho, nalézá se znovu v napětovém poli kultury vědy a esoteriky ve vlastním smyslu.“ (L1)

Jeden pól napětového pole - kultura vědy – je svázán s modernou. Kultura vědy má komplexní úlohu v naší civilizaci. Z vysvětlení ve (V1) je zřejmé, že staví na smyslové zkušenosti a na rozumové činnosti a vyžaduje další vzdělávání (zvyšování) těchto činitelů. Vzdělávání smyslové zkušenosti by mělo vést ke vnímání jevů, které se snaží oddávat se pozorování jevů bez přidávání dosavadního obsahu vlastního nitra. Zvyšování rozumové činnosti by mělo vést k myšlení důslednému, pravdivému. Důslednost v myšlení může získat samostatnost a ta dává myšlenkové důslednosti podněty a vnitřní oporu. Dále si kultura vědy vyžaduje cvičení v bdělosti při zacházení s průběhy jednání, s metodami bádání, které ve vědě musí být účelové a racionální. Při duchovním bádání můžeme snadno zvolit takové jednání, takovou metodu bádání, při kterých nám v nepozornosti uniknou některé

podstatné souvislosti, naše představy nemají potřebnou hloubku a šířku. Potom se průběh bádání vymkne kontrole, nesměruje k cíli, ztrácí se racionální ráz jednání.

Z vnějšku je velká snaha nepřipustit používání kultury vědy v oblasti duchovní vědy, jakoby tam nepatřila. Jsou k tomu voleny dva postupy. Veřejný postup dogmaticky zakazuje zabývat se těmito jevy, podprahový postup vede lidi k obdivu výkonům vědy a techniky. (Poznámka referujícího. Jako bylo módou 19. a 20. století likvidovat duchovní obsah pohádek tím, že se „chytře“ vyložilo, jak se dal zinscenovat na fyzické úrovni ten nebo onen div z pohádky, tak se dnes tvrdí, že řeč o andělech a jiných duchovních bytostech v bibli je nejspíš zpráva o mimozemšťanech a ti mají na svědomí různé další události ve vývoji lidstva. Snaha vidět ve smyslově vnímatelných příčinách jevů ve společnosti a v přírodě působení živé a proměňující se ideje, to je dnes považováno za házení hrachu na stěnu.)

Ve vědě i v kultuře vědy je něco, co ukazuje, že se věda a s ní celá civilizace dostaly na práh k oblastem, kterými se dříve zabývaly spíše lidé pěstující okultní působení. Stačí si uvědomit úspěchy atomové fyziky a jejich aplikací a následky těchto úspěchů. Stačí si uvědomit pokroky biologie, genové technologie a klonování a srovnat s nimi naši nejistotu o následcích takových pokroků. Ukázka jednoho pokusu o formulaci kultury vědy v oblasti biologie je ve (V2) a nenechá nikoho na pochybách, jak budou smýšlet a jednat vědci a výzkumníci v tomto oboru a v jakém smýšlení budou vychovávat studující biologie.

Druhý pól napět'ového pole je esoterika. Esoterika sama se dostala do napět'ového pole mezi veřejností a skrytostí. Pro esoteriku je podstatná skrytost. Vždyť je to prostor vnitřního zrání člověka a jen takové chápání z ní dělá motiv v srdcích jednotlivců i společenství. Na druhé straně ji současná situace nutí, aby se ukázala na veřejnosti a to nesouhlasí s její vlastní povahou. Její kvality a ctnosti žijí totiž ve sféře chráněné imunity a neobratný pokus o jejich zveřejnění může rychle končit zesměšněním.

Protože se Rudolf Steiner vyjádřil, že nastala situace, kdy se musí princip iniciace opět stát principem civilizačním, dostala tím kultura vědy v oblasti duchovní vědy řadu úloh. Vzhledem k výše popsané situaci současné esoteriky je zřejmé, že úlohy je třeba řešit v rozsahu od otevřeného vystupování na veřejnosti k intimnímu pěstování toho, co je nevyslovitelné. Návod k řešení úkolů v takovém rozsahu byl dán při obnovení Anthroposofické společnosti na přelomu let 1923/24 a bylo tam žádáno, aby se návod stal základním rysem Anthroposofické společnosti: Je třeba spojit otevřené veřejné vystupování na poli soudobé kultury vědy s pěstováním porozumění okultním oblastem skutečnosti. „Uvnitř tohoto porozumění má Vysoká škola pro duchovní vědu vytvářet prostor pro esoteriku. Takový prostor má být udržován otevřený a esoteriku podporující tak, aby mohlo dojít k rozvoji esoterického rázu ve spojení kultury vědy a porozumění okultním oblastem skutečnosti.“ (L1) Anthroposofie tímto způsobem dostala vložku a můžeme se ptát, jestli je rozvíjena a naplňována a jak by měli lidé a společenství lidí uskutečňovat její působení v nových sociálních směrech.

Hlediska a perspektivy duchovního bádání.

V předešlém odstavci zmíněná vložka se měla v anthroposofii projevit při „vlně esoteriky“, která dostala formu vpádu okultního působení do novodobé civilizace. Šlo o to, aby anthroposofové přišli ještě s něčím jiným, než je osvětlení okultních tendencí doby na základě výsledků Steinerova bádání. Taková posouzení, která nebyla kryta vlastním zážitkem, vzala anthroposofii řadu příznivců. Je ovšem jisté, že heuristický (V3) a metodický přístup

takových bádání má svou cenu pro rozšíření tvorby pojmů, které odpovídají novým směrům a jevům. Anthroposofové vykonávající duchovní bádání ve smyslu vzájemně se pronikající trojice vědy, okultismu a esoteriky by se měli snažit přiblížit se k řadě jevů z této oblasti, které se pokoušejí vniknout do západní civilizace. Může to být čínská kniha I-t'ing (Kniha proměn), východoasijské pohybové a bojové sportovní praktiky, tantrické cesty indického a tibetského původu, praxe magie, kultovní ceremonie Západu, metody léčení, relaxace a meditace. Bylo by třeba poznat, co z těch směrů nám může přinést něco nového, co můžeme přijmout a vůči čemu se musíme ohraničit.

Jistě není možné nadiktovat a rozdělit úkoly v této oblasti, které by vedly k systematickému a úplnému poznání. Ani samy uvedené směry nic takového nedovolí dosáhnout, už z jejich povahy. Bude to vždy jen reálná osudová situace v životě anthroposoficky orientovaného člověka, jestli se s takovým směrem (na čas?) setká a bude se jím zabývat. (Poznámka referujícího. I kdyby k tomu došlo, kdyby někdo chtěl opravdu zůstat anthroposofem a přitom se chtěl opravdu do hloubky zabývat třeba jógou, narazí ve svém nitru na řadu překážek.) Také ovšem nikam dál nevedou ani postoj „musím to všechno držet mimo sebe“ (osud starších), ani směšování různých směrů, zvláště vlivu postmoderny (osud mladších) – k tomu viz předešlou poznámku.

Jak tyto rozpory řešit? Je třeba si osvojit smýšlení, které jevy zahrnuje a umísťuje. Mnoho může znamenat pro práci v anthroposofii, jestli si osvojíme nezaujatost a máme vnímání uvážlivé, mnohostranné a obsáhlé. Dále je nutná snaha získávat hlediska poznání duchovního světa, která se budou ptát, uspořádávat, zvažovat. Taková snaha po poznání by měla živě a citlivě zacházet s anthroposofickými pojmy o nadmyslovém působení. Získané poznání je třeba následně prohloubit v meditaci. A na závěr musí každý hledat přístupy plynoucí z vlastní esoteriky. Vnímání esoterického rázu na jiných lidech, na cestě školení, na projevech umění, plyne jen z osobního vnitřního zrání a z cesty sebepoznání. „Přitom mohou vzniknout v praxi bytostná spříznění, ale také nepřeklenutelné rozdíly. Je vnímáno, co je podporující, co dává překážky, co je oprávněné a co ne.“ (L1)

Anthroposofie v osudovém kontaktu s jinými esoterickými proudy.

V osudovém kontaktu se světem novější spirituality se ocitá anthroposofie už proto, že je založena na otevřenosti vůči vnějšímu světu. Přitom nová spiritualita má proudy, které mohou být podporující, překážející, vážné nebo pochybné. Mnohému se může zdát, že theosofické hnutí pokračuje v rozmnožených a roztříštěných proudech, které zesílily a přichází zpět k anthroposofii. Anthroposofové zde mohou usměrňujícím způsobem pomáhat, jestli se přesvědčili o vlastních a samostatných předpokladech k tomu. Usměrnující způsob pomoci neplyne z dávání směrnic na základě vět z anthroposofie, které jsme sami ve svém nitru nezpracovali. Plyne jen z individuálně získaných „vlastních a samostatných předpokladů“. Sebeujišťování o předpokladech není nic trvalého, ani získaného v minulosti, potřebuje to stálou obnovu. „V anthroposofii by se měl ukázat pravdivým výkon poznání, který se stává plodným pro život. To, na čem je založena je založeno na budoucnosti. Budoucnost však spočívá jen v tom, co chtějí uskutečnit duchovně lidé a společenství lidí. Na takové cestě se přátelsky nebo duchovním zápase najde navzájem spřízněné a nespojitelné se od sebe oddělí.“

Vysvětlivky

V1 Kultura vědy. Začneme vysvětlování s kulturou:

kultura a) obecně způsob péče, úroveň znalostí (kultura jazyková, kultura těla, kultura obrazová, kultura politická, kultura právní); b) komplexní termín označující souhrn materiálních i duchovních hodnot vytvářených lidstvem v celé jeho historii, které nejsou výhradně biologické povahy a nejsou dědičně předávány z generace na generaci; materiální kultura je souhrn hmotných hodnot (technika, stavby, umělecké a řemeslné výtvořiny aj.), duchovní kultura je souhrn výsledků v oblasti vědy, umění a společenského života vůbec (zvyky, tradice, sociální organizace). V současnosti je kultura chápána jako obecný rámec, ve kterém lidé v procesu učení získávají dobově a místně specifický soubor hodnot, názorů a jiných kulturních rysů, skrze který vnímají a interpretují veškerou realitu svého bytí. (L2) Nyní lze navázat na objasnění a pokusit se o vysvětlení kultury vědy.

Kultura vědy je souhrn tradic a zvyků dané vědní disciplíny (oboru), vědecké praxe, předávané poznatky a přesvědčení, morální normy a pravidla chování, znalost správného zacházení s vyjádřením v jazyce a symbolickými formami vědění a komunikace, které jsou vlastní pro daný vědní obor. Kultura vědy zahrnuje všechno, co si musí člověk jako student osvojit, aby se stal uznávaným členem dané vědní komunity (lékař, inženýr, přírodovědec, ...) (L3)

Ústřední části kultury vědy jsou následující

1. Předávané poznatky a přesvědčení, včetně
 - přijatých výroků
 - přijatých způsobů usuzování a argumentace
 - sdílených významů a vztahů
 2. Způsob vyjadřování s jeho pojmy a významy včetně znalosti správného zacházení s vyjadřovacími a symbolickými formami pro vědomosti a komunikaci, které jsou vlastní danému vědnímu oboru.
 3. Pracovní formy vědy s jejími technikami a nástroji (postupy a pojmy).
 4. Normy, hodnoty a přesvědčení, včetně
 - otázek považovaných za otázky relevantní (věci se týkající)
 - představ o stanovování cílů a nároků na platnost
 - úsudků o důležitosti a kráse vědeckých výsledků a teorií
 - standardů pro zdůvodňování a tvorbu pojmů
 5. Vzory chování, emocionální způsoby vyjadřování
 6. Sociální organizace, role a pravidla hry
 7. Mechanismy zasvěcení (! - zde do oboru) a ohraničení vůči těm, kdo k tomu nepatří. (L4)
- Všechny body by mělo ovlivňovat kritické myšlení (je třeba myslet jasně, přesně (pravdivě), určitě, myšlení musí být relevantní (věci se týkající), musí se vyznačovat šířkou, hloubkou a logikou (L6)).

Nakonec je třeba uvést aspoň něco z toho, co se týká anthroposofie. Už uvedených sedm bodů naznačuje, že by se mohly týkat v lecčem anthroposofie jako duchovní vědy. Po jejich zvážení je jasné, že výtky R. Steinera tehdejší vědě se v mnohém týkaly její kultury vědy (tehdy nevybudované a nepěstované, ono to asi ani dnes není daleko). R. Steinerovi šlo o to, aby byla anthroposofie jako duchovní věda vědeckou a zdá se, že ve zde uvedeném smyslu mu šlo o to, aby měla svou kulturu vědy. „Moderní duchovní věda usiluje o to, aby měla právě tolik vědeckého ducha, jako jakákoli jiná věda. Ale ona usiluje o to, aby neměla tuto vědu jako něco mrtvého, chce ji vnitřně prožívat tak, jako prožíváme životní sílu člověka“ (L5). I to se teprve rodí a je příčinou mnohých obtíží v komunikaci s okolím.

V2 V (L7) je uveřejněn následující text o příkladech kategorií mezi kulturou vědy, teorií poznání a vlastní logikou vědní disciplíny biologie

-Humor v biologii

-Relativismus, konstruktivismus a pocit pro postavení specializovaného bádání jako způsoby

zacházení biologů s biologickými vědomostmi

- Kolektivní tvorba vědeckých poznatků v praxi
- Systémové myšlení, holismus, biologicko-vědecký "Cit pro organismus" v tvorbě teorie
- Kreativita a estetické cítění jako relevantní kritéria biologické tvorby teorie
- Zážitek na vlastním těle – vystavit se působení předmětu jako metoda biologické vědy
- Biologický pohled: myslet očima jako zkřížení empirie a teorie
- Svoboda (volnost) v řeči (ve vyjádření): experimenty se slovem, obraz a materie jako metoda poznání v biologii
- Transcendentní duchové: přemístit se do objektu zkoumání jako metoda rozpuštění postoje subjekt/objekt v biologii
- Inspirace: meditativní přístup jako přípustný „induktivní skok“
- Chladnokrevný pragmatismus: měřit, co jde měřit, udělat měřitelným, co není měřitelné, pitvat, co jde pitvat, zobrazit, co jde zobrazit ...
- Náhoda, štěstí, libovůle: Hranice kontroly bádání bádajícím subjektem

V3 Heuristika je postup vyhledávání nových vědeckých poznatků, který nevychází z hypotéz, nýbrž spoléhá na to, že klíč k vysvětlení najde v pozorovaných jevech samých; začíná velmi hrubým odhadem, který se postupně zpřesňuje. Využívá znalostí na bázi pravidel vyplývajících z vyzkoušených variant a zvyšujících pravděpodobnost správného rozhodnutí vyhodnocením předchozích stavů. (L2)

Literatura

- L1 Darvas, J.: Esoterikwelle und Geistesforschung. Okkultismus oder Esoterik – eine Begriffserklärung. (Vlna esoteriky a duchovní bádání. Okkultismus nebo esoterika – objasnění pojmů) In: Das Goetheanum Nr. 34/35 18.8.2002 s 613, 615 – 616
- L2 Velký slovník naučný. Diderot, Praha 1999
- L3 Arnold, M.: Wissenschaftskulturen im Vergleich. Zwischenergebnisse des Projekts Science as Culture (Srovnání kultur věd. Mezivýsledky projektu Věda jako kultura.), Vyd. Institut für Interdisziplinäre Forschung und Fortbildung Wien, s.1-10, 2001
- L4 Ulrich, F.: Einige Gründe für eine Wiederbelebung der Wissenschaftstheorie. (Několik důvodů pro znovuoživení teorie vědy) In: www.uni-koblenz.de
- L5 Steiner, R.: Gegensätze in der Menschheitsentwicklung. West und Ost – Materialismus und Mystik – Wissen und Glauben. (Protiklady ve vývoji lidstva. Západ a Východ – Materialismus a mystika – Vědění a víra.) GA 197, 224 s., R.Steiner Verlag, 1996
- L6 Koukolík, F.: Sedm strmých hor. In Magazín MF Dnes, č. 10, 6. března 1997
- L7 Kastenhofer, K.: Das Konzept der Wissenschaftskultur in Hinblick auf seine Bedeutung für Wissenschaftsreflexion am Beispiel der Biologie. (Koncept kultury vědy s ohledem na její význam pro reflexi vědy na příkladě biologie). In <http://sammelpunkt.philo.at:8080/archive/00000322/01/Kastenhofer.doc>. (2002)